

OD VOLEB 1920 KE VZNIKU PĚTKY

PETER POPÁLENÝ

Výsledky prvního celosvětového válečného konfliktu ukončeného na počátku listopadu roku 1918 zcela zásadním způsobem změnilu podobu mapy Evropského kontinentu. Rozpad monarchií dal vzniknout novým státním útvarům, mezi něž patřilo i prvorepublikové Československo. Konec několikaletého válečného běsnění, jež překonalo všechny předcházející konflikty nejen do brutality, ale také svým rozsahem, zanechalo Evropu v těžké ekonomické a sociální krizi. První republika byla od svého prvopočátku nucena řešit celé spektrum problémů, které se na první pohled nelišily od nesnázi řady ostatních zemí. Situaci však značně komplikovala skutečnost, že Československo bylo nově vzniklým mnohonárodnostním státem, který byl nucen hledat nejen svou identitu a také obhájit i svou samotnou existenci. Čelní představitelé státní moci, politických stran i běžní občané byli tak v prvních letech samostatnosti nového státního celku postavení před řadu krizových okamžiků, které po sobě následovaly v krátkých časových intervalech. Zvládnutí těchto krizí si vyžadovalo přijmout několik po sobě následujících rozhodnutí, které se staly terčem kritiky nejen v době jejich vzniku.¹

Prvorepublikové Československo stálo před řadou úkolů nejen v ekonomické a sociální oblasti, které měly bezesporu zásadní vliv na fungování nově se ustanovujícího státního celku. Neméně závažným problémem však byla i nutnost zabezpečit územní celistvost a v neposlední řadě i legitimitu zákonodárné a výkonné moci založené na svobodné vůli občanů vyslovené v rámci demokratických voleb. Pro jejich samotné uspořádání však bylo nutné zabezpečit materiální a bezpečnostní podmínky, ale také umožnit institucionální vznik politických stran a hnutí reprezentujících zájmy voličů na celém československém území. Problém při volbě odpovídajícího stranického systému lze spatřovat v nutnosti spojit v mno-

1 Již samotný formát úřednické vlády, který je námětem této práce, neměl a nemá ve většině evropských zemí obdobu. Postrádá také formální ústavní zakotvení, ale tato skutečnost nebrání využití tohoto nástroje nadále v případě krizí i v současné České republice. Dalším krokem budící značné emoce bylo ustavení politického uskupení s názvem Pětka. Toto mocenské centrum výrazným způsobem ovlivňovalo dění nejen v politické oblasti a přetrvávalo v různých formách i do pokrizových let, kde se stalo naopak záminkou k destabilizaci systému. Snahy ovlivňovat nejen politické dění z pozice zájmových skupin jsou však stále přítomny v demokratických systémech, byť mnohdy ve skryté podobě.

ha ohledech zcela nezávislé územní celky zaniklé mnohonárodnostní rakousko-uherské monarchie.² Celý proces byl komplikován i nutností akceptovat mnohdy zcela rozdílná stádia vývoje stranických systémů i politických stran v závislosti na předchozím politickém a legislativním vývoji. Situaci dále významně komplikovala i národnostní otázka spojená především s početnou německou³ a maďarskou menšinou, které se v tomto období výrazně vyhrazovaly proti samotné existenci prvorepublikového Československa. Nebylo tedy překvapivé, že obavy spojené s národnostní problematikou se v těchto svízelných letech zákonitě promítly i do vývoje a ustanovování celého stranického a politického systému.

Prvorepublikový systém byl za této situace nucen akceptovat rozdílnost vývoje v rámci celého Rakouska-Uherska, zejména absenci relevantního systému na Slovensku spolu s odmítnutím německého vlivu. Dominantním systémem nově vznikajícího státu se stal český stranicko-politický systém.⁴ Vzniklá hegemonie měla ale zákonitě i svou odvrácenou tvář. V českých zemích odmítnutí německého vlivu vedlo k vytvoření paralelní společnosti, která sice komunikovala a participovala v ekonomické oblasti, již méně v kultuře a zcela oddělená zůstala v politické rovině. Německé etnikum i Češi si tedy vytvořili své paralelní struktury politického stranictví. V zásadním česko-slovenském vztahu došlo ke zvýraznění asymetrie bez ohledu na řadu pokusů o aktivní začlenění Slovenska do československého stranickopolitického systému.⁵ Výsledkem bylo posilování nacionalistických nálad a autonomistických požadavků nejen u německého a slovenského, ale také u polského a maďarského etnika. V krizových obdobích tento latentní problém nabýval na své intenzitě a měl potenciál výrazně destabilizovat vnitropolitickou scénu.

V nově se tvořící demokratické společnosti měly své nezastupitelné místo politické strany. Neboť právě politické strany navzdory kritice patřily a patří mezi základní kameny liberálních demokracií. Jejich existence a činnost významně ovlivňuje a utváří nejen politické dění ve společnosti, ale vývoj a směřování celé

2 Předlitavská (rakouská) část monarchie zahrnovala rovněž Čechy, Moravu a rakouskou část Slezska. Součástí uherské (zalitavské) části monarchie bylo také území Slovenska a Podkarpatské Rusi.

3 Německou menšinu tvořilo na základě sčítání obyvatel v roce 1921 celkem 3 123 568 obyvatel. Z celkového počtu 13 374 364 obyvatel tak německé etnikum tvořilo téměř 25 %. Z geografického hlediska byla tato menšina z historických důvodů nejvíce zastoupená v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. (Tóth, Andrej – Novotný, Lukáš – Stehlík, Michal: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938: od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha 2012, s. 30.

4 Cabada, Ladislav – Šanc, David: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň 2005, s. 21.

5 Harna, Josef: *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*. In: Marek, Pavel a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Rosice u Brna 2000, s. 25–26.

společnosti.⁶ Dědictví rakousko-uherské monarchie mělo svůj dopad i na formování politických stran v Československu na počátku 20. let. Rozdílnost ve vývoji stranictví v rámci monarchie znamenala, že české země v prvních letech samostatného státu těžily z rozvinutého politického života a existence etablovaných a vnitřně strukturovaných politických stran působících v předlitavské části monarchie. Ve slovenském prostředí ve skutečnosti existovaly spolu se sociální demokracií ještě konfesně založené Slovenská ľudová strana a Slovenská národní strana, zastřešující i řadu dalších proudů ve společnosti. Fázový posun ve vývoji politických stran se logicky promítl i do prvního zastupitelského a zákonodárného orgánu vzniklého na samém počátku samostatného Československa v listopadu 1918 pod názvem Revoluční národní shromáždění. Jasným důkazem dominance českého živilu je i samotné ustanovení Revolučního národního shromáždění, které bylo obsazeno na základě volebních výsledků dosažených při volbách do Říšské rady v roce 1911 v předlitavské části monarchie. V Revolučním národním shromáždění zasedla i malá skupinka zástupců reprezentující Slovensko, ale jejich síla byla zanedbatelná. Německá menšina, která byla ve skutečnosti již zmiňovanou druhou nejpočetnější etnickou skupinou, neměla v nově ustanoveném nejvyšším zákonodárném útvaru dokonce žádného zástupce. Co však bylo z dlouhodobého hlediska velmi podstatné pro postavení politických stran v prvorepublikovém systému, byl zásadní vliv stranického vedení na celospolečenské dění.⁷

Pro další vývoj nového státu bylo nezbytné uskutečnit demokratické parlamentní volby, jež by v symbolické rovině stvrdily samu existenci a fungování politického systému na základě přenesení důvěry voličů na osoby a strany reprezentující jejich názory a zájmy. Z praktického hlediska byla neméně důležitá aktivizace voličů a jejich zapojení do veřejného života. Výsledkem mělo být posílení jejich občanského vědomí a identifikace s jasnými cíli, programy a hodnotami. Zvyšujícím se zapojení občanů/voličů do politického, společenského života a voleb se zákonitě zvyšovala legitimita a stabilita celého systému, kterou Československo v prvních nelehkých letech bezesporu potřebovalo.

6 Novák, Miroslav: Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia. Praha 1997, s. 21.

7 Dle Kárníka: „Nejvyšším zákonodárným orgánem se tím dnem stalo jednokomorové Národní shromáždění, většinou a po právu nazývané Revoluční. Mělo 256 členů a vzniklo potom, co Němci odmítli spoluúčast na řízení státu opět samorozmnožením Národního výboru. Volení poslanci se v něm objevili je potud, pokud byli zvoleni kdysi do poslanecké sněmovny předlitavské říšské rady – a těch byla samozřejmě malá menšina. Velikou moc na sebe strhla již v prvopočátcích státu nejvyšší vedení politických stran; právě v prvních dnech státu se tak rodilo vlastně proslulé „partajnictví“ První republiky. Jen tato vedení a nikdo jiný jmenovala poslance, samozřejmě po složitých dohadováních mezi jednotlivými stranami. Přitom politické strany podle rakouského práva jako subjekty neexistovaly a nic v tom nečinila ani přijatá prozatímní ústava, a dokonce ani ústava definitivní.“ (Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha 2000, s. 63–64).

První volby do Poslanecké sněmovny

Každé volby patří mezi neopomenutelné celospolečenské události, které jsou ovlivněny někdy více, někdy méně politickým a hospodářským děním dané doby. Jinak tomu nemohlo být ani v případě československých voleb v roce 1920, o to více, že se jednalo o volby první⁸ v tomto samostatném státě a pouhé dva roky po skončení celosvětového válečného konfliktu, jehož následky měly stále značný dopad na dění v celé společnosti. Témata předvolebního klání logicky vycházela z ekonomické a sociální situace, což v mnohém korespondovalo s předvolebním děním v ostatních zemích. Co však bylo v mnohém specifické v porovnání s ostatními sousedy v regionu, byla otázka národnostních menšin v mnohonárodnostním Československu.

Cesta k volbám

Předvolební dění v Československu bylo velmi komplikované nejen z materiálních, sociálních a politických důvodů, ale také v národnostní oblasti. Na ekonomickou a sociální situaci obyvatelstva nově vznikajícího státu měl dopad nejen před nedávnem ukončený celosvětový válečný konflikt spojený s rozpadem Rakouska-Uherska. První republika převzala od zaniklé monarchie 32 % veřejného a soukromého jmění, vycházíme-li z dat roku 1913. České země převzaly 41,2 % jmění Předlitavské části monarchie a Zalitavsko reprezentované Slovenskem a Podkarpatskou Rusí převzaly souhrnně 16,3 % jmění. Pokud přistoupíme k rozložení majetku na základě národnostního klíče, navzdory vzestupu především českého kapitálu převládal na konci existence monarchie stále zásadní podíl reprezentovaný vlastníky německé a maďarské národnosti, případně společností s vedením ve Vídni a Budapešti. Političtí zástupci české i slovenské národnosti získali v samostatném státě moc, jež zdaleka nekorespondovala s jejich ekonomickým zázemím.⁹ Jak je patrné, Československo bylo nuceno se vypořádat s diametrálně odlišným stupněm ekonomického vývoje v rámci jednotlivých územních celků. Neméně ožehavým problémem byly i vlastnické vztahy ve vazbě na národnostní menšiny a jejich podpora nově vzniklému státu.

Téma vztahu k nově vzniklé republice se stalo neméně významným celospolečenským tématem volebního klání, která vyvolávala rozporuplná prohlášení nejen u představitelů národnostních menšin, ale také u stoupců spojených s revolučními a internacionálními idejemi komunismu. Problematika menšin a snaha o je-

8 Zde je na místě připomenout, že opravdu prvními volbami byly obecní volby v roce 1919. Nejednalo se však o volby prvního řádu, jak tomu bylo v roce 1920. Neméně významným faktorem těchto voleb bylo jejich geografické omezení pouze na české země, a to ještě vyjma regionů, kde neproběhl plebiscit o připojení (Vitorazsko, Hlučínsko, Valticko a Těšínsko).

9 Průcha, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Brno 2004, s. 39.

jich zapojení do politického života a struktur společnosti byla přítomna již v rámci předvolebního dění spojeného obecními volbami v roce 1919 v rámci českých zemí.¹⁰ Samozřejmě koaliční potenciál politických stran reprezentujících národnostní menšiny byl zcela jiný v porovnání mezi obecními volbami a volbami parlamentními. Případná neúčast ve vládě však neznamenal eliminaci důležitosti zastoupení menšin na parlamentní půdě. Vláda byla mnohdy nucena hledat širokou podporu například v rámci tvorby legislativy. Bezesporu i samotná účast voličů z těchto etnik, v případě pohraničních oblastí naopak tvořící většinu, byla zásadní pro stabilitu a legitimitu celého systému. Případný bojkot voleb ze strany těchto minorit by měla významný potenciál k dalšímu prohlubování nacionalistických tendencí a nestability celého prvorepublikového Československa.

Za reálný indikátor rozložení politických sil před prvními parlamentními volbami v roce 1920 v českých zemích lze považovat obecní volby konané v polovině června 1919. Výsledky ukázaly nejen silnou pozici levice,¹¹ ale také jasné rozdělení společnosti na základě národnostního klíče. Jasným vítězem se stala sociální demokracie, ale lépe řečeno dvě sociální demokracie. Mezi českými voliči dominovala¹² Československá sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD) se ziskem 32,5 % a v rámci elektorátu hlásícího se k německé menšině byla jasným vítězem Německá sociálně demokratická dělnická strana (Deutsche Sozialdemokratische

-
- 10 Deník Česká demokracie na svých stránkách již před obecními volbami v roce 1919 upozorňoval na reálnou možnost participace zástupců jednotlivých menšin na vládě, v tomto případě v rámci obecních zastupitelstev: „Volby mají mimořádný význam. Jsou to první volby dle nového všeobecného, rovného, přímého a tajného práva hlasovacího s poměrným zastoupením menšin. Všechny strany změří své síly a výsledek voleb bude též jakýmsi ukazovatelem pro první volby do našeho Národního shromáždění. Dle starého volebního řádu stávalo se, že menšina nemohla se uplatnit a radnice ovládnuty byly jednou stranou, která právě díky starému zpátečnickému volebnímu řádu a na něho založených různých volebních machinací do zastupitelstva se dostala... Do radnic obecních dostanou se všechny strany a tam vzájemnou kontrolou budou poměry upraveny tak, že nebude moci docházeti ku zjevům shora zmíněným.“ (Slovo k volbám. In: Česká demokracie 21, č. 49, 1919, s. 1).
- 11 Analýza voleb se stala tématem celé řady novinových článků. Výrazný úspěch levicových stran byl spojován s řadou společenských změn a podporou těchto politických stran nejen z řad dělníků. Autor úvodníku v České demokracii z června 1919 se pokusil postihnout tento vývoj: „Některé listy zabývají se po volbách otázkou, jak volila inteligence. Jisto je, že inteligence volila ve veliké většině socialisticky... Válka zproletarizovala stav úřednický, zproletarizovala učitelstvo i jiné vrstvy inteligence. Úředníci mnozí a učitelé jsou postaveni svými mzdami často za dělnictvo. V bojích za své požadavky musí hledati opory. Jaké opory našlo v řadách „silných jedinců“ dokazuje několikráté flikování úpravy učitelských platů. Musí tedy najíti opory jinde a tu jistě naleznou v silných disciplinovaných organizacích socialistických.“ (Vyjasňuje se. In: Česká demokracie 21, č. 70, 1919, s. 1).
- 12 Druhá v pořadí následovala Československá strana socialistická (ČSS) 17,3 %, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (RSZML) 15,3 %, Československá strana lidová (ČSL) 9,8 % a Československá národní demokracie (ČsND) 9,6 %.

Arbeiterpartei DSDAP) se ziskem 47,9 %.¹³ Absence obecních voleb v ostatních částech prvorepublikového Československa přinášela logickou otázku, zda v těchto oblastech také dominuje levice.

Významným destabilizujícím prvkem na počátku dvacátých let, a nejen v Československu byla přítomnost radikálních a revolučních proudů ve společnosti samozřejmě zejména v rámci jednotlivých levicových politických stran. Vnitřní štěpení ohrožovalo reálně i Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou,¹⁴ která představovala nejen nejsilnější z levicových stran, ale byla i dominantní vítězkou obecních voleb. Tato skutečnost měla reálný potenciál nejen destabilizovat tuto silnou a úspěšnou stranu, ale celý politický systém.

Ve volební kampani se ve svém výsledku prolínala zcela zásadní témata spojená s chudobou, stále ještě přítomným revolučním entuziasmem a v neposlední řadě s nereálnými nároky na novou republiku bez ohledu na ideologii dané politické strany. Co se lišilo, byla jimi zvolená řešení, která odpovídala jejich programovým východiskům. Strany z levé části politického spektra, zejména sociální demokracie, procházely vnitrostranickým rozkolem, který nabýval na intenzitě. Do volebního klání aktivně vstoupily také strany s vazbou na národnostní menšiny a potvrdily společenský vývoj směřující k volbě nejen na základě programu a ideologie, ale především na principu národnostního klíče.

Volby 1920 jejich výsledky a dopad

První volby do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění se uskutečnily v neděli 18. dubna 1920. Uskutečnily se jako jedny z posledních v regionu střední Evropy. Volební klání probíhalo na základě platné ústavy a zákonů¹⁵ přijatých Re-

13 Klimek, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII. 1918–1929*. Praha 2000, s. 118.

14 Stoupenci myšlenek komunismu byli přítomni i v Německé sociálně demokratické dělnické straně působící v Československu. Štěpení sociálnědemokratických stran však v tomto období probíhalo na celé evropské politické scéně.

15 První z řady voleb do Národního shromáždění republiky Československé se uskutečnily v roce 1920 dle zákona 123/1920 Sb., který udával řád volební do poslanecké sněmovny a zákona 124/1920 Sb. o složení a pravomoci senátu. Obě komory byly však již definovány v Ústavní listině Československé republiky (121/1920 Sb.), zejména v její druhé hlavě. Dle §6 „Moc zákonodárnou vykonává pro celé území Československé republiky Národní shromáždění, skládající se ze dvou sněmoven: sněmovny poslanecké a senátu“. Poslanecká sněmovna/dolní komora byla definována v §8–§12, které stanovily, že tuto komoru tvoří 300 poslanců volených na dobu 6 let. Aktivním volebním právem disponovali osoby starší 21 let a pasivní právo náleželo osobám starším 30 let, pokud vyhověli ostatním podmínkám. Senát/horní komora byl vymezen v §13–§17 a počet jeho zastupitelů byl stanoven na 150 s délkou volebního období 8 let. Aktivní volební právo náleželo osobám starším 26 let a pasivním právem disponovali osoby starší 45 let. Pro obě komory platila pro aktivní a pasivní volební právo nutnost mít občanství Československé republiky a volby probíhaly na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasování, a to bez ohledu na pohlaví s využitím poměrného volebního systému. Vlastní volební řád do poslanecké sněmovny 123/1920 Sb. ve svém

volučním národním shromážděním; mělo mj. potvrdit demokratické směřování nového státního celku a jeho etablování mezi standardní parlamentní demokracie v Evropě. Do jejich průběhu se však promítlo i několik specifík, která byla spojena s nedořešenými územními nároky. Volby se nekonalý na územích, kde bylo nutné uskutečnit referendum/plebiscit o jejich připojení. V českých zemích se tato situace týkala Vitorazska, Valticka a Těšínska, na Slovensku regionu Orava a Spiš. Bez výjimky celé území Podkarpatské Rusi¹⁶ bylo z těchto voleb vyňato a doplňovací volby se uskutečnily až 16. března 1924. Velmi unikátním a specifickým momentem těchto voleb mělo být obsazení čtyř poslaneckých mandátů Národního shromáždění z řad legionářů.¹⁷

prvním článku definoval jednotlivé volební kraje, kterých bylo 23, a kryly se s župami, jež měly být základem správního systému ČSR. Dále je první hlavě a §6 byla definována volební povinnost spolu s výjimkami, které umožňovaly oprávněným voličům beztestně tuto povinnost nenaplnit. Pro Senát platil již výše jmenovaný zákon 124/1920 Sb., který odkazoval na zákon 123/1920 Sb. (Kysela, Jan: Dvoukomorové systémy: teorie, historie a srovnání dvoukomorových parlamentů. Praha 2004, s. 384). Vyjma již popsanych odlišností od Poslanecké sněmovny bylo stanoveno pouze 13 volebních krajů. V případě Poslanecké sněmovny i Senátu platí, že někteří autoři pro rok 1920 operují s počtem volebních krajů pro Poslaneckou sněmovnu ve celkovém počtu 22 a pro Senát s 12 kraji. Důvodem bylo neuskutečnění voleb na území Podkarpatské Rusi. Volič při svém rozhodování mohl zvolit kandidátku dané politické strany, ale nedisponoval možností zasáhnout do pořadí kandidátů. Tyto přísně vázané kandidátní listiny byly dalším silným nástrojem v rukou vedení jednotlivých stran. Vlastní přerozdělování mandátů probíhalo ve třech skrutiniích s využitím Hareovy metody na úrovni krajů a na celostátní úrovni na základě Hagenbach-Bischoffovy metody. Třetí skrutinium probíhalo na základě největších zbytků, v případě shodného počtu hlasů byl využit los. Legislativní rámec pro konání demokratických voleb do Národního shromáždění republiky Československé byl stanoven a nic nebránilo jejich uskutečnění.

- 16 Tato skutečnost již byla známa v době přijetí volebního zákona č. 123/1920 Sbírky zákonů a nařízení. Jedinou lokalitou, kde nedošlo k volbám z jiného důvodu, byl Hloubětín z důvodu vyhlášení zdravotní karantény způsobené epidemií příušnic. (Český statistický úřad: Volby do zákonodárných orgánů Československa a České republiky 1920–2006: k 90. výročí vzniku samostatného československého státu. Praha 2008, s. 46).
- 17 Tento postup měl oporu ve schváleném zákonu, dle Českého statistického úřadu: „Přijatý zákon předpokládal zvláštní volby čtyř poslanců Národního shromáždění z řad legionářů, o nich se zkráceně hovoří jako o legionářských volbách. Původní návrh dokonce zněl, že to budou zástupci tzv. sibiřských legionářů. Po volbách se od května 1920 začalo intenzivně pracovat na voličských seznamech, které by zahrnovaly všechny československé legionáře. O této činnosti svědčí rozsáhlá korespondence mezi Ministerstvem vnitra a okresními politickými úřady (viz Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra – stará registratura, sign. 1741–1751/č. kart. 213–236). Z této korespondence je patrné, že se nepodařilo sestavit uspokojivý a přesný seznam legionářů. Volby se měly původně konat 21. ledna 1921. Tento termín byl pak několikrát posouván, až se dospělo k termínu 5. června 1921, což byl konečný termín pro odevzdání kandidátních listin pro legionářské volby. Kandidátní listina byla nakonec odevzdána jen jedna. Československá obec legionářská navrhla čtyři kandidáty na čtyři rezervovaná místa v Národním shromáždění a ti byli za jeho členy kooptováni 8. června 1921. (Český statistický úřad: Volby do zákonodárných orgánů, s. 46).

Volební klání proběhlo bez vážnějších incidentů a zisky jednotlivých politických stran nebyly nikterak překvapivé a korespondovaly s předvolebními odhady. Jednoznačným vítězem voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé v českých zemích se stala Československá sociálně demokratická strana dělnická se ziskem 22,2 % hlasů, následována německými sociálními demokraty se 14,2 % a agrární stranou, která obdržela 12,4 % hlasů.¹⁸ První dvě příčky obsadily sociálnědemokratické strany a jejich výsledek již v prvních parlamentních volbách potvrdil národnostní dělítko v rámci politických stran, které se nepodařilo úspěšně překonat po celou dobu existence první republiky. Volba na základě národnosti a nikoli ideologie v sobě skrývala reálný potenciál budoucích národnostních problémů.

Situace na Slovensku byla v mnohém jiná ve srovnání s českými zeměmi. Nejen pro politické strany, ale také pro obyvatelstvo na Slovensku se jednalo o skutečně první volby v rámci existence Československa. Na Slovensku absence obecních voleb neumožnila politickým stranám získat relevantní údaje o své podpoře a pro řadu voličů se jednalo o první zkušenost s volbami. O přízeň voličů se zde ucházely i národnostní koalice jak v podobě česko-slovenských,¹⁹ tak i maďarsko-německých. Voleb se zúčastnila i největší levicová „československá“ strana v podobě Československé sociálně demokratické strany dělnické. Volby do Poslanecké sněmovny na Slovensku skončily výrazným vítězstvím sociálních demokratů. Na jejich úspěchu měl bezesporu podíl i silný vliv socialistických a bolševických tendencí přítomných v tomto období v celé Evropě. Je však nutné upozornit, že sociální demokraté, ač byli před volbami vládní stranou, neměli na Slovensku reálnou politickou moc.²⁰ Vítězství Československé sociálně demokratické strany dělnické 38,1 % bylo zcela unikátní, neboť na Slovensku, vyjádřeno procenty získaných hlasů, byla strana úspěšnější než v českých ze-

18 Seznam politických strana a jejich zisků v českých zemích: Československá sociálně demokratická strana dělnická 22,2 %; Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei (Německá sociálně demokratická dělnická strana) 14,2 %; Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu 12,4 %; Československá strana národně socialistická 9,7 %; Československá strana lidová 9,6 %; Československá národní demokracie 8 %, Deutsche Wahlgemeinschaft 1920 (Německá volební pospolitosť – Deutsche Wahlgemeinschaft) 6,8 %; Bund der Landwirte (Svaz zemědělců) 5 %; Deutsche Christlichsoziale Volkspartei (Německá křesťansko sociální lidová strana) 4,4 %; Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská 2,5 %; Deutsche Demokratische Freiheitspartei (Německá demokratická strana svobodomyšlná – Deutsche Demokratische Freiheitspartei) 2,2 %; Socialistická strana československého lidu pracujících 1,2 %. (Český statistický úřad: Volby do zákonodárných orgánů, s. 43).

19 Zde národnostní koalice je poněkud komplikovaný výraz, neboť i sama ústava operovala ve své preambuli s národem československým.

20 Osyková, Linda: Volební kampaně politických stran na Slovensku počas 1. ČSR. Bratislava 2012, s. 80–81.

mích. Takto drtivé vítězství již v období první republiky nikdo nezopakoval. Ve volbách na Slovensku uspěly politické strany, které zde byly etablované již v době monarchie a dokázaly efektivně získat více než 92 % hlasů voličů.²¹ Skupinu těchto stran tvořila sociální demokracie, agráři, lidovci a dvě strany zastupující maďarskou menšinu ve společnosti.²²

Parlamentní volby ve svém celku potvrdily očekávání a nepřinesly žádná výrazná překvapení, vyjma značně vysokého volebního zisku sociálních demokratů na Slovensku, nikoli však jejich vítězství. Bylo otázkou, zda výsledky voleb měly potenciál vyvést Československo z poválečné krize. Na tomto místě je vhodné připomenout názor Zdeňka Kárníka, dle jehož názoru: „Parlamentní volby nepřinesly žádné překvapení natož pak neočekávaný obrat. Toto konstatování je v několika směrech stejně provokativní jako důležité. Lze je obrátit naruby: prezident, vláda a vedení československých politických stran do nich šlo s vědomím, že nepřinesou při řešení kritické situace v řízení státu obrat k lepšímu. Naopak, i optimisté museli předpokládat, že očekávaná změna nejvyššího zákonodárného sboru uvrhne režim do ještě větších nesnází. Zřejmě převážilo vědomí, že další odklad není únosný a k ničemu by nevedl. Dilema znělo: jít cestou parlamentarizace i přes to, že se krize ještě prohloubí – anebo se pokusit o implantaci některých diktátorských prvků do systému? Tak asi vypadala hlavní alternativa rozhodování“²³.

Výsledky prvních parlamentních voleb potvrdily dominanci levicových stran a v případě českých zemí voličskou preferenci národnosti před ideologií. Z čistě matematického hlediska dávalo největší smysl vytvořit novou vládu na základě „všenárodní koalice“, která by disponovala pohodlnou parlamentní většinou. Reálná politická situace byla však zcela odlišná. Případné ustavení všenárodní koalice v podobě pěti nejsilnějších československých politických stran naráželo na radikální rétoriku levého proudu v rámci nejsilnější československé strany v po-

21 Seznam politických stran a jejich zisků na Slovensku: Československá sociálně demokratická strana dělnická 38,1 %; Slovenská národná a roľnícka strana 18 %; koalícia Československá strana ľudová, Slovenská ľudová strana 17,6 %; Maďarsko-nemecká kresťansko-sociálna strana 10,4 %; Maďarsko-nemecká sociálnodemokratická strana 8,1 %; Združené židovské strany 3,4 %; Československá strana národně socialistická 2,2 %; Krajinská maďarská strana maloroľníkov a poľnohospodárov 2 %. (Štatistický úrad Slovenskej republiky: Volby do zákonodarných orgánov na území Slovenska: 1920–2006. Bratislava 2008, s. 32)

22 Štatistický úrad Slovenskej republiky: Volby do zákonodarných orgánov na území Slovenska: 1920–2006. Bratislava 2008, s. 36.

23 Kárník, Zdeněk: Ustavení ČSR jako parlamentní demokracie v podmínkách národněpolitické a sociálněpolitické krize střední Evropy. (jaro – léto 1920). In: Harna, Josef – Valenta, Jaroslav – Voráček, Emil (edd.): Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze, 5.–8. října 1998, Valdštejnský palác – Senát Parlamentu České republiky. Sv. 1. Praha 1999, s. 91–92.

době Československé sociálně demokratické strany dělnické. Neméně důležitý byl i zdrženlivý postoj prezidenta republiky spolu se socialisty vůči lidovcům za podpory agrárníků, kteří vycítili šanci posílit své pozice na venkově. Další z variant bylo vytvoření levicové vlády za účasti druhé nejsilnější politické strany v českých zemích, a to německých sociálních demokratů. Potencionálně tak mohla vzniknout koalice stran identického ideologického základu, ale s rozdílným elektorátem na základě národnostního klíče. Tusarovy pokusy však skončily nezdarem. Pro německé strany včetně německých agrárníků byla účast ve vládě více než problematická. Voliči a členové těchto politických stran vyjadřovali svůj nesouhlas v mnoha ohledech se samotnými základy nového státu, vždyť již preambule ústavy operovala s národem československým.²⁴

Pro další vývoj koaličních jednání a stabilitu případné vlády byl přítomen velmi závažný problém v podobě eskalujícího se štěpení v rámci sociální demokracie. Jednota sociálních demokratů byla zásadním způsobem narušena a přerůstala v otevřený vnitrostranický konflikt. Po řadě jednání byla obnovena staronová rudo-zelená koalice v čele s Vlastimilem Tusarem.²⁵ Z pohledu sociálních demokratů bylo dosaženo maxima možného, ale křehký konsenzus, který byl vytvořen, však neměl mít dlouhého trvání. Postup poslanců a stoupců bolševického křídla v sociální demokracii znamenal ve svém důsledku jediné, ztrátu většiny pro rudo-zelenou koalici. Po pouhých čtyřech měsících 15. září 1920 ukončila Tusarova vláda své působení.²⁶ V hluboké krizi se ocitla nejen sociální demokracie, ale celá společnost.

První úřednická vláda

Konec Tusarovy vlády spolu s otevřenou krizí v sociální demokracii, která tuto nejsilnější politickou stranu paralyzovala, znamenala jediné, nutnost rychlého řešení, jež by umožnilo stabilizaci celé společnosti. Pokračování rudo-zelené koalice nebylo reálné a vzhledem k rozložení sil na parlamentní půdě jmenoval Masaryk již 15. září po konzultaci s Tusarem a za souhlasu Švehly novou úřednickou vládu.²⁷ V čele nově jmenovaného kabinetu stanul prezident zemské správy

24 Klímeček, A.: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII*, s. 166.

25 Pod vedením předsedy vlády Vlastimila Tusara vznikla nová 17členná vláda, jejíž obsazení bylo vytvořeno na základě klíče 10 poslanců 1 ministerský post. Československá sociálně demokratická strana dělnická získala 7 ministerských postů. (Soukup, František: *Revoluce práce: dějinný vývoj socialismu a Československé sociálně demokratické strany dělnické. Díl II*. Praha 1938, s. 1431).

26 Soukup, F.: *Revoluce práce*, s. 1549.

27 Kárník, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl první, s. 138.

moravské Jan Černý.²⁸ Samotné ustavení vlády „úřednického typu“ však přineslo zcela logicky i řadu kritiky a polemik.

Jednou ze základních otázek bylo a je vymezení samotného konceptu úřednické vlády. Jedním z možných východisek je definice českého politologa Miloše Brunclíka: „Pojem „úřednická vláda“ je pojmem politickým a také politologickým, který ovšem v naprosté většině zemí nemá formálního zakotvení a samotné jmenování úřednických vlád neodráží konkrétní ústavní články, ale spíše politické dohody, resp. ústavně-politickou praxi... Nicméně úřednické vlády nelze považovat za fenomén, který by odporoval ústavě...“.²⁹ V roce 1920 však, odhlédneme-li od absence ústavně-politické praxe, byla úřednická vláda vnímána jako cizorodý prvek a v jistém smyslu systémové selhání.³⁰ Další z otázek je zdroj legitimacy vlády. V případě vlády „politické“³¹ je její vznik vázán na výsledky voleb, tento aspekt u „úřednické vlády“ není. Je zde však zcela zásadní skutečnost spočívající v nutnosti získat podporu na půdě parlamentu. V případě prvorepublikového Československa jím byla dolní komora reprezentovaná Poslaneckou sněmovnou. Zde je zcela jasná legitimita vzešlá z voleb a nejinak tomu bylo i v roce 1920.

Pocit ohrožení demokracie a ústavnosti v případě úřednické vlády byl ve společnosti přítomen a vnímám jako anomálie, která by neměla být opakována. Terčem kritiky se stala i sociální demokracie, jejíž rozkol byl důvodem pádu rudo-zelené koalice. Společnost vyčkávala další vývoj a pocity nejistoty z nastalé situace i kritiku nejsilnější politické strany vyjádřil Vít Veselý ve svém úvodníku ve Večerním Českém Slově: „Úřednický kabinet je anomálií v demokratické republice, jejíž ústava nespočívá na soustavě přísně oddělené moci zákonodárné a výkonné, jako je tomu ve Spojených státech severoamerických. Ani politicky ani ústavně není u nás možno, aby úřednická vláda byla pravidlem, opětovně užívaným třeba jen jako výpomocné a nouzové opatření; je to velmi trapné a pro upřímného demokrata, jemuž vláda není poručnickou mocí nad národem, nýbrž ústředním a vrcholným článkem jeho samosprávy, přímo žalostné a skličující, když se teď leckde i v lidových vrstvách čeká všeska spása od úřednického ministerstva a jeho „silné ruky“. Správně bylo zdůraz-

28 Jan Černý samozřejmě nebyl jediným kandidátem. Do úvahy připadali Engliš a Šámal, které zástupci politických stran však nepovažovali za vhodné kandidáty. Další volbou byl Beneš, při rozhodování o jeho jmenování vyvstal problém s kumulací funkce ministra zahraničí a postu předsedy vlády. Vzhledem k jeho postavení v rámci československé diplomacie byl v jeho případě preferován post ministra. (Klimek, A.: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII*, s. 204).

29 Brunclík, Miloš: *Úřednické kabinety v Evropě*. Praha 2020, s. 24.

30 Představitelé rudo-zelené koalice z řad Československé strany národně socialistické vnímali úřednický kabinet jako „kuratelu demokracie“ a svůj protest směřovali přímo na prezidenta Masaryka. (Klimek, A.: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII*, s. 203).

31 Úřednická vláda je vnímána jako protipól stranické vlády. Na úrovni minimální definice stojí v čele úřednického kabinetu nestraník. (Brunclík, M.: *Úřednické kabinety*, s. 29–35).

něno v prezidentově listu novému min. předsedovi, že jde jen o pouhé provizorium a že úřednické ministerstvo má pokračovati v politice vlády Tusarovy, tj. dosavadní parlamentní většiny. Toto nevítané přechodné opatření zdůvodňuje toliko naděje, že se do brzké doby krise v soc. demokracii rozhodne a že s tím vzájemný poměr stran bude moci vyhraniti; počítá se při tom, že směr t. zv. pravice bude napříště představovati oficiální a většinovou stranu soc. demokratickou, kdežto levice se i formálně ustaví v samostatnou stranu komunistickou. Tato strana by se ovšem vylučovala z jakýchkoli kombinací o nové parlamentní většině, ježto stojí zásadně proti dnešní republice, odmítajíc jakoukoli ‚koalici s majetnými‘; tímto svým programem levice nepřipouští a neuznává prakticky ani spolupráce s ostatními skupinami socialistickými, kterým revolučnost zásad i taktiky spočívá v něčem docela jiném, hlubším a obsažnějším, než vášnivým stoupencům moskevské internacionály.“³²

Úřednická vláda Jana Černého se ujala moci a jejím hlavním cílem mělo být co nejdříve připravit podmínky pro ustavení definitivní vlády. Tento úmysl Jan Černý jasně deklaroval v programovém prohlášení vlády ze dne 26. září 1920: „Slavná sněmovno! Zatímní vláda, jejímž jménem činím toto prohlášení, chce býti vládou pracovní v pravém slova smyslu a spatřuje tudíž přední úkol svůj v tom, aby stejně důkladně jako brzy připravila půdu pro utvoření definitivní vlády, jež by nerušena vlivy zevními a opřena o nestranně a jistě fungující správní aparát mohla věnovati se velkým úkolům, které v zájmu státu a jeho lidu čekají na své provedení... Z některých míst označena byla vláda naše jako vláda úřednická. Jest však podstatný rozdíl mezi tak zvaným úřednickým kabinetem demokratické republiky a mezi úřednickými kabinety starého Rakouska. Nynější vláda, vedená muži vyššími z lidu, ovládána je jen jedinou zásadou: sloužiti občanstvu, sloužiti občanstvu poctivě, nezištně a věrně. Proto také nemíní vláda dopouštěti se chyb všech úřednických vlád starého Rakouska, jež za první úkol svůj pokládaly, zaříditi se na trvalo a používaly všech prostředků, aby si vybudovaly pevnou majoritu. I naše vláda chce a musí pracovati v nejužší shodě s parlamentem, ale prosí o podporu stran ne pro sebe, nýbrž pro své činy a své jednání a na základě svých činů a jednání vždy v zájmu státu a jeho občanstva.“ Z programového prohlášení vyplývala i jistá kontinuita, která zejména v oblasti diplomacie byla velmi důležitá pro stabilizaci Československa. „V otázkách politiky zahraniční kráčetí bude vláda v osvědčených šlépějích prvních vlád naší republiky. Ihned v jedné z nejbližších schůzí předloženy budou Národnímu shromáždění k ratifikaci smlouvy s Bulharskem, Maďarskem, se sukcesorními státy a smlouva o našich definitivních hranicích se spojenci. Zároveň bude veřejnosti předložena naše spojenecká smlouva s Jihoslovanskem. Jinak zásady naší zahraniční politiky vytčeny byly v exposé pana ministra zahraničních věcí v nedávné schůzi Stálého výboru

32 Veselý, Vít: Co dále? Večerní České Slovo 12, č. 211, 1920, s. 1.

Národního shromáždění a zůstávají i dnes nezměněny“.³³ Spojení s předchozí vládou podporovala účast třech ministrů: Karla Engliše, Edvarda Beneše a Rudolfa Hotowetze. Neméně důležitá byla skutečnost, že první dva jmenovaní byli držiteli poslaneckého mandátu.³⁴ Samozřejmě zásadní byla vazba na politické strany, bez jejichž souhlasu by vláda nikdy nezískala důvěru. Bylo opětovně dosaženo funkční exekutivy státu, ale bylo nutné přistoupit k dalším krokům, které tento poměrně křehký stav posílí a vyvedou prvorepublikové Československo z celospolečenské poválečné krize.

Pětka

Snahy o stabilizace nově vzniklého Československa byly zásadním úkolem, před kterým stáli představitelé nejvlivnějších politických stran i prezident republiky. Vývoj vnitropolitické situace od prvních parlamentních voleb však nepřinášel uklidnění, ale právě naopak. Definitivní rozkol v rámci sociálně demokratické strany měl dalekosáhlé důsledky, obzvláště pokud tato politická strana byla považována za stranu se státoprávním posláním. Vytvoření úřednické vlády situaci mohlo dočasně stabilizovat na úrovni exekutivy, ale bylo nutné přijmout i další kroky vedoucí z krize.

Silná pozice politických stran v prvorepublikovém Československu se odvíjela i od silného postavení vedení politických stran na parlamentní půdě. Princip přísně vázaných kandidátních listin a skutečnosti, že reálně mandáty vlastnila strana a nikoli poslanec, umožňoval efektivní ovládnutí parlamentu sekretariáty jednotlivých stran. Pokud doplníme do pomyslné rovnice pět nejsilnějších „československých státoprávních stran“ reprezentovaných: Československou sociálně demokratickou stranou dělnickou, Československou stranou národně socialistickou, Československou stranou lidovou, Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu a Československou národní demokracií tvořily tyto politické strany nejen parlamentní většinu, ale také půdorys budoucího uskupení Pětky.³⁵

Počátek roku 1921 přinesl nejen novoroční projev prezidenta republiky, ve kterém kritizoval útok ze strany stoupenců levice, přesněji bolševického a komunistického směru,³⁶ ale také změnu zdravotního stavu T. G. Masaryka.

33 Černý, Jan: Programové prohlášení vlády. Vlada.cz [online]. 26. 10. 1920. Dostupné z <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/jan-cerny-1/ppv-1920-1921-cerny.pdf> [cit. 17. 11. 2021].

34 Klimek, A.: Velké dějiny zemí Koruny české XIII, s. 205.

35 Klimek, Antonín: Boj o Hrad, sv. 1. Hrad a Pětka: vnitropolitický vývoj Československa 1918–1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. Praha 1996, s. 153.

36 Vyjádření Masaryka k postupu stoupenců komunistického směru našlo bezprostřední odezvu

Prezident byl jednou ze stěžejních postav na politické scéně a jeho zdravotní stav ohrožoval jeho funkci stabilizačního prvku ve společnosti. Přihlédneme-li k pokračujícímu rozkolu v sociálnědemokratickém táboře, který ohrožoval stabilitu úřednické vlády a parlamentu,³⁷ vedl tento vývoj k jisté formě jednoty mezi představiteli politických stran tvořící se Pětky. Vzniklé spojenectví mělo ambice: „... uchvátit nejen funkci vlády, ale v čas Masarykovy choroby také vytvořit jakousi kolektivní hlavu státu a převzít roli absolutního pána parlamentu, v němž mandáty patřily stranám a vládní poslanci, pokud jich nechtěli pozbyt, museli hlasovat podle vůle Pětky“.³⁸ Postupně se do politického systému začal včleňovat prvek, který významným způsobem ovlivňoval parlamentní demokracii prvorepublikového Československa.

Pětka byla postupně označována za nedemokratickou a oligarchickou organizaci ohrožující samou podstatu parlamentní demokracie. Čistě negativní hodnocení její existence a činnosti však do značné míry pomíjí reálné důvody jejího vzniku a dopadů na vnitropolitickou situaci v krizovém období první poloviny dvacátých let. Impulzem ke vzniku tohoto uskupení byla celospolečenská krize, která měla dopad i na vnitrostranické dění politických stran. Výsledky prvních parlamentních voleb v roce 1920 znamenaly jasnou dominanci levicových stran. Ve vítězné sociální demokracii však dále eskaloval vnitřní rozkol, který zapříčinil nejen pád koaliční vlády, ale významně destabilizoval celou politickou scénu. Za této situace měla vznikající Pětka, jejíž nedílnou součástí byl také předsta-

i na stránkách komunistického tisku. Večerník Rudého práva v pondělí 3. ledna v úvodníku pod názvem Útok z hradu považoval oficiální projev v rámci oficiálního novoročního setkání s Masarykem za: „Novoroční projevy byly ve znamení politické agitace protikomunistické“. (Útok z hradu. Večerník Rudého práva 2, č. 1, 1921, s. 1). Následovala celá řada článků včetně snah aplikovat na události konce minulého roku marxistickou teorii, jak tomu bylo v případě textu Naše polemika proti novoročním řečem. V článku nechyběla pasáž útočící na vše nekomunistické – nerevoluční, na postavu prezidenta to vše doplněné o emotivní podtext obětí buržoazie: „Nejvíce předválečný buržoa hýřil svoji „humanitou“, mávaje kol své reakčnosti pokrokově znějící reakčnosti Chelčického a Komenského a revolučnosti svých předbojovníků, buditelů. Ale všichni masarykovsko-maloměšťáci „realisté“ utrpěli nevýslovnou blamáž v tom okamžiku, kdy měli svoje iluze i lži uplatňovati v praksi života, a nyní, kdy doba idealistických ilusionistů a svatých Tomášů jednou provždy minula, zračí se jejich humanita ve velehorstvu povražděných proletářů, podvýchovu a nemocmi zemřelých dětí, v trudu invalidů a obmezené vypjatosti buržoasních „opor společnosti“.“ (Naše polemika proti novoročním řečem. Večerník Rudého práva 2, č. 3, 1921, s. 1–2).

37 Vnitřní rozkol v rámci obou sociálnědemokratických stran vystihuje závěrečná pasáž článku Jak československá vláda bojuje proti dělnictvu! na stránkách Rudého práva, které stále bylo oficiálně v rukou československé sociálně demokratické strany dělnické: „... tato vláda je udržována při životě a podporována pravičáky obou socialistických stran!“ (Jak československá vláda bojuje proti dělnictvu! Rudé právo 2, č. 1, 1921, s. 1).

38 Klimek, A.: Boj o Hrad 1, s. 153.

vitel sociální demokracie, jasný cíle, stabilizovat politickou scénu a společnost. V tomto snažení byla v první polovině dvacátých let úspěšná.

Při pohledu na působení Pětky se nabízí otázka legitimacy jejího působení v rámci demokratického právního systému první republiky. Ano, byla v mnohém oligarchickým uskupením ovládajícím parlament za použití stranické disciplíny podpořené logikou poslaneckých mandátů. Co je však neméně podstatné, byla skutečnost, že Pětka byla reprezentována představiteli politických stran tvořících parlamentní většinu vzešlou z demokratických voleb. Jak je patrné, při hodnocení Pětky, je nutné brát v úvahu celou řadu vzájemně se ovlivňujících skutečností i mocenských zájmů. V mnoha ohledech inspirativním a přínosným pohledem vystaveným na základě historických skutečností je přístup Zdeňka Kárníka, který uskupení definoval jako jistou formu dohadovacího orgánu vlády a jí odpovídající parlamentní většiny.³⁹ Působení a existence Pětky se na základě těchto východisek jeví za přijatelnou minimálně pro demokratickou existenci první republiky. Dle mého názoru je samozřejmě nutné vše vnímat i v kontextu vnímání demokracie dané doby.

Nelze však také nepřipomenout negativa spojená s Pětkou. Důvod vzniku Pětky byla reakce na sílící vnitropolitickou krizi a snaha o konsolidaci mladé republiky. Jak je patrné, vzniklé mimoparlamentní mocenské centrum ovlivňovalo nejen politické dění, ale chod celého státu. Problematické ovládnutí exekutivní a zákonodárné moci Pětkou spolu s neochotou čelných představitelů stran sdružených v této organizaci vstoupit do vlády a nést osobní odpovědnost za případný nezdar, však v pozdějších letech bez ohledu na její rozšiřování bylo oprávněným

39 Dle Zdeňka Kárníka: „Ve skutečnosti, jak ukazují historická fakta, nemělo jít a v zásadě ani nešlo o nic jiného než o dohadovací orgán, instituci, skupinu apod. vlády a její parlamentní většiny. V zásadě bez ohledu na to, jde-li o vládu jednobarevnou či koalici více politických stran. Československá meziválečná Pětka byla novem, které bylo v tomto směru (u nás jistě) průkopnické, nastupovalo do situace mimořádně nejisté, a proto byla i nucena formulovat pravidla svých pravomocí a „organizačního řádu“ poměrně přísně a přesně. To však je nepodstatné. S podobnými institucemi se setkáváme v různých podobách i v československé či české historii nejnovější, ba současné. Jejich funkčnost, úspěchy i neúspěchy jsme zvyklí posuzovat jako běžné záležitosti provozu demokracie té které doby. Dokonce jsme si zvykli kriticky se dívat nikoli na jejich existenci, ale naopak na neschopnost je zformulovat nebo udržet akceschopnými. Soudím, že takové dohadovací orgány jsou běžnou institucí (institucí v sociologickém smyslu slova, nikoli institucí právní či jinak formální a veřejnoprávní), která je příznačná pro parlamentní demokracii meziválečného období, ať v té či oné podobě i jinde. Dokonce provází parlamentní demokracii dodnes, i když se podoby takových oligarchických institucí mění a přizpůsobují potřebám. Že by byla dodnes jejich funkce oslabena, o tom si dovolím pochybovat... Soudím, že jsou takové orgány principiálně inherentní součástí demokracie vrcholné industriální, a zdá se, že i post-industriální společnosti. Jistě jde o jeden z prvků, který ruší naše ideální představy o ideální demokracii. V tom případě – naše chyba, neboť taková ideální demokracie neexistuje.“ (Kárník, Z.: Ustavení ČSR jako parlamentní demokracie, s. 107).

terčem kritiky. Pětka v mnohém přispěla ke stabilizaci stále se utvářejícího prvorepublikového Československa, ale také ukázala na nebezpečí prorůstání vlivu politických stran do státu a sklony k partokracii.

Závěr

První roky samostatného Československa byly spojeny s řadou historických událostí, které nejen ovlivnily vnitropolitické dění, ale také měly na počátku dvacátých let svou premiéru. Vznikající mnohonárodnostní stát byl postaven před nutnost vyrovnat se s nelehkou ekonomickou, sociální a politickou poválečnou situací. Hledání cesty z krize bylo komplikováno problematikými vztahy nově vznikajícího státního celku se svými sousedy, ale také vnitropolitickými národnostními problémy i revolučními a radikálními tendencemi ve válkou zpusťosené Evropě. Představitelé mladého státu byli postaveni před nelehký úkol, co nejrychleji konsolidovat společnost a Československou republiku.

Jedním ze zásadních úkolů bylo i uspořádání parlamentních voleb, které by měly nejen symbolický charakter stvrzující suverenitu státního celku a legitimitu její vlády, ale i stvrdit demokratické směřování první republiky. První volby do Národního shromáždění republiky Československé proběhly v dubnových dnech roku 1920. Volební klání umožnilo vyjádřit svůj hlas voličů zcela demokraticky, ale volby se neuskutečnily na celém území republiky. Již tato skutečnost dokumentovala velmi složitou vnitropolitickou situaci. Výsledky voleb znamenaly jasné vítězství levice v čele se sociální demokracií, ale také ukázaly preferenci voličů na základě národnosti a nikoli ideologie. Na první pohled jasné výsledky voleb měly potenciál stabilizovat společnost. Opak byl však pravdou, neboť sociální demokracie procházela vnitřním štěpením. Tento proces proběhl nebo probíhal i v řadě ostatních sociálně demokratických stran na evropském kontinentě. V případě nejsilnější a státotvorné strany se však jednalo o zásadní destabilizující prvek ve stranickém systému. Volebně neúspěšnější politická strana nebyla za těchto okolností schopna reálné spolupráce v obnovené rudo-zelené koalici.

Nastala poněkud paradoxní situace. Několik měsíců po úspěšných volbách s jejich jasným vítězmem a většinovou koalici došlo ke kolapsu vlády a ohrožení efektivního výkonu exekutivní moci. Zvolené řešení v podobě první úřednické vlády mělo za cíl připravit podmínky pro vládu politickou opřenou o stabilní strany. Vznik nepolitické vlády zvedl vlnu kritiky i pochybností o její ústavnosti a demokratičnosti. Vláda však prokázala svou životaschopnost a svou legitimitu opřela o logickou podporu na parlamentní půdě za vydatného přispění pěti nejsilnějších „československých“ státotvorných stran. Velmi zásadním faktorem stability, a nejen morální autority, byl za této situace prezident T. G. Masaryk. Byl symbolem státnosti a integračním prvkem ve společnosti. Jeho vážné oнемocnění na počátku roku 1921 znamenalo další prvek nejistoty a nestability

obzvláště v situaci narůstající aktivity revolučních a komunistických proudů ve společnosti.

Úřednická vláda, vnitřně nesoudržná nejsilnější parlamentní strana a vážně nemocný prezident. Za této situace se utvořilo uskupení Pětka, které sdružovalo zástupce pěti nejsilnějších „československých“ parlamentní stran. Co je podstatné, jednalo se o politické strany nazývané „státotvorné“, které byly přítomny na počátku vzniku samostatného Československa. Pětka ve své podstatě vznikla na tomto historickém půdorysu s jasným cílem stabilizovat nejen politickou scénu, ale také společnost, a ve svém důsledku konsolidovat celý stát. Vzniklá Pětka byla prvním neformálním uskupením, jehož vliv i formát spolupráce byl v mnoha ohledech unikátní. Pokud se úřednická vláda potýkala s výtkami ke své legitimitě a ústavnosti, nejinak tomu bylo i v případě Pětky. Ve srovnání s úřednickou vládou je však v případě Pětky situace rozporuplná. Hodnocení její demokratičnosti a ústavnosti je námětem výkladů a úvah do dnešních dnů. Bez ohledu na výše jmenované, Pětka ztělesňovala politické strany tvořící parlamentní většinu a její činnost umožnila efektivní schvalování zákonů a stabilitu exekutivy. Samozřejmě je nutné připomenout, že toto fungování bylo umožněno postavením politických stran na parlamentní půdě, kdy faktickým vlastníkem poslaneckého mandátu byla strana a nikoli poslanec. Tento deficit byl ale přítomen v systému bez ohledu na existenci Pětky. Navzdory oprávněné kritice lze považovat Pětku za orgán, který výrazným způsobem přispěl ke konsolidaci prvorepublikového Československa první poloviny dvacátých let.

V prvních poválečných letech bylo Československo postaveno před řadu nelehkých úkolů, které byly doprovázeny krizovými okamžiky. Mnohdy byl vývoj obrazně řečeno od krize ke krizi. Postupně Československo všechny krize překonalo a stalo se úspěšnou a demokratickou zemí meziválečné Evropy. Politický a hospodářský vývoj třicátých let měl však připravit další krizové okamžiky, jejich úspěšné řešení bylo tentokrát mimo reálné možnosti první republiky.

From the 1920 Elections to the Origin of Pětka

Based on the peace conditions stipulated by the Versailles Treaty, Czechoslovakia was confronted with a wide array of crisis situations during the first years of its existence. The First Czechoslovak Republic was a multinational state which caused many problems, especially when the members of these ethnic groups often did not identify themselves with the independent republic. Taking into account the economic and social issues as well as many disputes with the neighbouring states, the initial situation in Czechoslovakia was very complicated. However, it was crucial for future development to find out whether and how the new state's representatives would deal with critical moments.

The first elections to the Chamber of Deputies of the National Assembly of the Czechoslovak Republic in 1920 definitively confirmed the democratic path on which Czechoslovakia embarked after its establishment in 1918. Despite great efforts, the elections did not take place throughout the Czechoslovak territory due to plebiscites that were under way, and in Carpathian Ruthenia, the elections were postponed to 1924. Social democrats were clear winners of the elections, although this success did not mark the end of the nationwide crisis or the crisis inside the party. The newly assembled government did not last long. Its fundamental destabilising element was the increasing dissension among the social democratic party members.

As a consequence, the elections were inconclusive and could not bring a quick end to the crisis, but they were tangible evidence of the distribution of power in society and, in many aspects, the catalyst of the internal political situation. The solution in the form of a caretaker government produced a plethora of polemics and doubts whether such a government could be associated with democratic principles and constitutionality. The government based its legitimacy on gaining trust for the Chamber of Deputies and on support of the political parties forming the majority in the parliament. Executive power was stabilised, but further stabilisation was endangered by the escalating dispute in the social democratic party provoked by the adherents of the communist – Bolshevik ideology.

The President, one of the crucial stabilisation elements in society, became ill at the beginning of 1921 which caused further instability. In this situation, the rather unique Pětka (Five) grouping of five state-forming 'Czechoslovak' political parties was established. The grouping had a majority in parliament and substantially influenced (not only) the political milieu. It was instrumental in the entire state's stabilisation, but it was also an object of criticism for its non-institutional status. Little by little, Czechoslovakia overcame all of the crises and became a successful democratic country in post-war Europe.